

ДИПЛОМАТІЯ САНКЦІЙ: ЧИ ПРАЦЮЄ ЕКОНОМІЧНИЙ ТИСК У СУЧАСНОМУ СВІТІ?

DIPLOMACY OF SANCTIONS: DOES ECONOMIC PRESSURE WORK IN THE MODERN WORLD?

Присяжнюк Ю.Ю.,

*доктор PhD міжнародного права,
доцент кафедри міжнародного та кримінального права
Національного університету «Львівська політехніка»,
доцент кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Кузьмич Д.А.,

*бакалавр кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Смілянська А.О.,

*бакалавр кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Проведено детальний аналіз ефективності санкцій як одного з ключових інструментів міжнародної дипломатії та засобу ненасильницького впливу на держави-порушниці міжнародного права. Санкції розглядаються як політичні, економічні та секторальні обмеження, що мають на меті зміну поведінки політичних режимів, стримування агресії та захист прав людини без безпосереднього застосування сили. Окреслено чинники, що впливають на результативність санкцій, серед яких визначальними є рівень інтеграції держави-об'єкта в глобальну економіку, ступінь міжнародної координації політики санкцій, політична структура країни (демократична чи авторитарна), а також здатність до обходу обмежень за допомогою альтернативних економічних і фінансових механізмів.

Особливу увагу приділено порівняльному аналізу впливу санкцій на Росію, Іран та Північну Корею. Показано, що в умовах авторитарного правління санкції не завжди призводять до негайної зміни політики через здатність режимів контролювати інформаційний простір, економічні ресурси та використання зовнішнього тиску для внутрішньої мобілізації. Водночас демократичні країни виявляються більш вразливими до тиску санкцій, внаслідок залежності від громадської думки. Також досліджено практики обходу санкцій – зокрема через «сіру» торгівлю, використання криптовалют, транзакції через треті країни та нелегальний реекспорт, – що значною мірою нівелюють ефективність режиму санкцій.

У підсумку дослідження встановлено, що санкції є важливим, проте недостатнім інструментом зовнішньополітичного впливу. Вони можуть завдати істотної економічної шкоди, але лише за умов широкої міжнародної підтримки та обмеженої можливості їхнього обходу. Для досягнення довгострокових політичних змін необхідне поєднання санкцій з іншими формами впливу – дипломатичним тиском, економічними стимулами або, за певних умов, військовим втручанням. Отже, політика санкцій має враховувати специфіку цільової держави, її політичного режиму, економічної структури та здатності до адаптації в умовах міжнародної ізоляції.

Ключові слова: міжнародні санкції, економічний тиск, авторитаризм, геополітика, міжнародне право, обхід санкцій.

The article provides a detailed analysis of the effectiveness of sanctions as one of the key instruments of international diplomacy and a means of non-violent influence on states that violate international law. Sanctions are seen as political, economic and sectoral restrictions aimed at changing the behaviour of political regimes, deterring aggression and protecting human rights without the direct use of force. The author outlines the factors affecting the effectiveness of sanctions, among which the most important are the level of integration of the target state into the global economy, the degree of international coordination of sanctions policy, the political structure of the country (democratic or authoritarian), and the ability to circumvent restrictions through alternative economic and financial mechanisms.

Particular attention is paid to a comparative analysis of the impact of sanctions on Russia, Iran and North Korea. It is shown that in the context of authoritarian rule, sanctions rarely lead to immediate policy changes due to the ability of regimes to control the information space, economic resources and use external pressure for internal mobilisation. At the same time, democratic countries are more vulnerable to sanctions pressure due to their dependence on public opinion. The article also examines the practices of circumventing sanctions, including through grey trade, the use of cryptocurrencies, transactions through third countries, and illegal re-exports, which largely offset the effectiveness of sanctions regimes.

The study concludes that sanctions are an important but insufficient instrument of foreign policy influence. They can cause substantial economic damage, but only if there is broad international support and limited circumvention. To achieve long-term political change, it is necessary to combine sanctions with other forms of influence, such as diplomatic pressure, economic incentives, or, under certain conditions, military intervention. Thus, sanctions policy should take into account the specifics of the target state, its political regime, economic structure and ability to adapt in the face of international isolation.

Key words: international sanctions, economic pressure, authoritarianism, geopolitics, international law, circumvention of sanctions.

Постановка проблеми. Санкції є важливим інструментом міжнародної дипломатії, що використовується для впливу на держави, які порушують міжнародне право, загрожують безпеці або вдаються до недемократичних практик. Санкції – це форма економічного, фінансового або політичного тиску, яка дозволяє країнам і міжнародним організаціям, таким як ООН, ЄС і НАТО, реагувати на загрози, не вдаючись до прямого військового втручання. У сучасному світі вони застосовуються для досягнення різноманітних цілей – від стримування агресії до примусу урядів змінити свою політику або припинити порушення прав людини. Саме тому ефективність санкцій залишається предметом значних дискусій. Незважаючи на тривалі періоди тиску санкцій, деякі держави продемонстрували стійкість, адаптуючись і визначаючи методи обходу обмежень, тим самим ставлячи під сумнів їхню ефективність як дипломатичного інструменту.

Мета цієї статті є подвійною: по-перше, дослідити використання санкцій як дипломатичного інструменту в сучасній геополітиці, по-друге, оцінити їхню ефективність та розглянути фактори, що визначають їхній успіх. Провівши аналіз впливу санкцій як на авторитарні, так і на демократичні держави, ця стаття має на меті дати комплексне розуміння функціональності санкцій, викликів, пов'язаних з їх застосуванням, та стратегій, що застосовуються для їх обходу.

Актуальність теми в сучасній геополітиці є поширеним дипломатичним інструментом, особливо після російської агресії [9]. У сучасну епоху глобальної взаємозалежності економічні санкції все частіше розглядаються як ненасильницький засіб впливу на поведінку держав. Зростання міжнародної напруженості, наприклад, між Заходом і Росією через такі питання, як анексія Криму, або між США та Іраном через ядерне розповсюдження, демонструє центральну роль санкцій у сучасній геополітиці. Значення економічної переваги та торгівлі призвело до того, що санкції використовуються державами як засіб покарання або стримування від військової агресії до порушень міжнародного права.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання ефективності санкцій зараз є предметом активного обговорення. З одного боку, було доведено, що санкції є ефективним засобом примусу держав до зміни їхньої поведінки; яскравим прикладом цього є успіх санкцій ООН проти Південної Африки у 1980-х роках, які сприяли остаточному припиненню апартеїду [6]. Аналогічним прикладом може бути ефективність економічних санкцій проти Ірану, які успішно підштовхнули країну до переговорів щодо її ядерної програми. Однак важливо зазначити, що є також численні задокументовані випадки, коли санкції не досягли

жодних результатів. Наприклад, санкції, накладені на Північну Корею, не призвели до суттєвих змін в агресивній політиці країни або її прагненні до створення ядерної зброї [7]. Більш того, Північна Корея пристосувалася до санкцій, більше покладаючись на незаконну діяльність, таку як кібератаки і контрабанда.

Успіх санкцій визначається поєднанням таких факторів, як рівень міжнародного співробітництва, характер режиму, проти якого спрямовані санкції, та економічна стійкість країни, проти якої вони спрямовані [10]. Для того, щоб санкції були по-справжньому ефективними, важливо, щоб вони мали широку підтримку і послідовно застосовувалися багатьма країнами. За відсутності такої підтримки країни, проти яких спрямовані санкції, цілком можуть знайти альтернативні ринки або торгових партнерів, тим самим послаблюючи вплив санкцій.

Характер режиму, проти якого спрямовані санкції: Доведено, що авторитарні режими часто демонструють більшу стійкість перед обличчям санкцій порівняно з демократичними. У таких державах лідери часто здатні протистояти економічним негараздам завдяки контролю над ресурсами та використанню державної пропаганди для збереження внутрішньої підтримки. І навпаки, в демократичних країнах уряди дослухаються до громадян, думка яких може змінюватися під впливом економічних труднощів, спричинених санкціями.

Економічна стійкість: Здатність нації адаптуватися до таких заходів є вирішальним фактором, що визначає їхній успіх. Володіння значними резервами, диверсифікована економіка, або доступ до альтернативних торговельних шляхів і партнерства можуть сприяти пом'якшенню наслідків санкцій. Наприклад, Росія знайшла способи обійти західні санкції, розширивши торгівлю з Китаєм та іншими країнами.

Успішність санкцій залежить від політичної системи країни. У випадку авторитарних режимів лідери з меншою ймовірністю будуть безпосередньо підзвітні суспільству, а це означає, що вони можуть довше терпіти економічні труднощі. Крім того, доведено, що використання такими режимами підконтрольних державі ЗМІ слугує інструментом для представлення санкцій як зовнішньої атаки на національний суверенітет, об'єднуючи таким чином населення навколо режиму. І навпаки, демократичні уряди більш сприйнятливі до санкцій, оскільки їхні лідери підзвітні електорату. Незадоволення населення економічними умовами може призвести до політичної нестабільності, що змушує демократичних лідерів переглянути свою політику [8].

1. *Санкції проти росії (2014-теперішній час).* Санкції проти росії, запроваджені з 2014 року,

стали відповіддю міжнародної спільноти на агресивні дії російської федерації, зокрема анексію Криму, підтримку сепаратизму на сході України та, згодом, повномасштабне вторгнення в Україну у 2022 році.

Перші санкції проти росії з'явилися у березні 2014 року після незаконної анексії Криму та дестабілізації ситуації в Україні. США видали указ президента від 6 березня 2014 року, який дозволив запроваджувати санкції проти осіб і організацій, причетних до порушення суверенітету України. ЄС, у свою чергу, почав вводити обмежувальні заходи, спрямовані на заморожування активів і заборону на в'їзд для російських чиновників і бізнесменів, пов'язаних із анексією. У липні 2014 року, після ескалації конфлікту на Донбасі та збиття рейсу МН17, санкції посилювалися. США та ЄС ввели секторальні обмеження, які торкнулися фінансового сектору (обмеження доступу до кредитів для банків, таких як «Сбербанк» і «ВТБ»), енергетики (заборона на постачання технологій для нафтовидобутку) та оборонної промисловості (ембарго на зброю). росія відповіла контр санкціями, заборонивши імпорту продовольства з країн Заходу, що вдарило по власному населенню через зростання цін.

Після початку повномасштабного вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року санкції досягли безпрецедентного масштабу. США, ЄС та їхні союзники заморозили \$300 млрд резервів Центрального банку росії, від'єднали ключові російські банки від системи SWIFT і ввели ембарго на імпорту російських енергоносіїв. У грудні 2022 року ЄС встановив стелю цін на російську нафту (\$60 за барель), щоб скоротити доходи Кремля, зберігаючи при цьому глобальну енергетичну стабільність [5].

Санкції суттєво вплинули на російську економіку. У 2022 році ВВП росії скоротився на 2,1%, інфляція зросла до 20%, а рубль втратив значну частину вартості. Експорт енергоресурсів, який становив основу бюджету, зменшився на 28% у 2023 році порівняно з 2022-м. За оцінками експертів, щорічні втрати ВВП через санкції коливаються від 1,5% до 4,8%. Обмеження на високотехнологічний імпорту ускладнили виробництво зброї, зокрема через брак мікро чіпів. Проте росія адаптувалася до санкцій, переорієнтувала торгівлю до «дружніх» країн, таких як Китай, Індія та Туреччина. «Сірий» імпорту через посередників і використання тіншового флоту для транспортування нафти дозволили частково пом'якшити ефект. Наприклад, Китай став ключовим постачальником технологій, замінивши західні компанії. Загалом санкції проти росії з 2014 року стали інструментом економічного й політичного тиску, який завдав значної шкоди її економіці, але не призвів до негайного колапсу чи зміни політики Кремля.

Адаптація через торгівлю з не західними країнами та обхідні схеми свідчать про обмежену ефективність санкцій без глобальної координації. У довгостроковій перспективі їхній ефект може посилитися, особливо якщо вдасться закрити лазівки та ізолювати Росію від альтернативних ринків [4].

2. *Санкції проти Ірану та їхній вплив на економіку.* Санкції проти Ірану почалися в листопаді 1979 року, коли США заморозили активи Ірану у відповідь на захоплення заручників у посольстві. Проте ключовим етапом стало посилення санкцій у 2000-х роках через підозри в розробці ядерної зброї. У 2006 році Рада Безпеки ООН ухвалила резолюцію 1696, вимагаючи від Ірану зупинити збагачення урану, що призвело до перших багатосторонніх санкцій. У 2010 році резолюція 1929 посилювала тиск, заборонивши інвестиції в енергетичний сектор і торгівлю зброєю.

У 2015 році підписання Спільного всеосяжного плану дій (JCPOA) між Іраном і «шісткою» (США, Великобританія, Франція, Китай, Росія, Німеччина) тимчасово послабило санкції, дозволивши Ірану повернутися на нафтовий ринок. Проте в 2018 році адміністрація Дональда Трампа вийшла з угоди, відновивши односторонні санкції США, включаючи вторинні санкції проти компаній, які співпрацюють з Іраном.

Санкції завдали нищівного удару по економіці Ірану, яка значною мірою залежить від експорту нафти (до 40% держбюджету). Одним із головних наслідків накладення санкцій стало скорочення ВВП. У 2012–2013 роках ВВП Ірану впав на 10–24% через першу хвилю жорстких санкцій. У 2016 році, коли санкції послабили, рівень ВВП зріс на 13%. Проте після відновлення санкцій у 2018 році економіка скоротилася ще на 30–40% до 2022 року. Також посилення санкцій вплинуло на нафтовидобуток: експорт нафти зменшився з 2,5 млн барелів на день у 2011 році до менш ніж 0,5 млн у 2020-х, а доходи від нафти впали з \$ 100 млрд до \$ 20 млрд щорічно. Рівень інфляції в країні зріс до 40% щорічно за останні декілька років, а іранський ріал втратив 90% порівняно із 2018 роком. Ціни на базові продукти зросли в рази, за даними ООН близько 60% іранців живуть за межею бідності, а рівень безробіття серед молоді сягає 25%, що викликає соціальну напругу в країні. Проте незважаючи на вище наведені наслідки, Іран за довгі роки санкцій, зміг побудувати «економіку опору», щоб протистояти санкціям. Зокрема, країна налагодила торговельні стосунки з Китаєм та росією: Китай закуповує іранську нафту зі знижками, а росія співпрацює на обмін дронами та балістичними ракетами. Також в країні дуже розвинений чорний ринок, який Іран використовує як тіншові схеми для перевезення нафти на судах під прапорами третіх країн [2].

Санкції проти Ірану завдали серйозного

удару по економіці, скоротивши доходи, посиливши інфляцію та ізолювавши країну від глобальних ринків. Проте вони не досягли головної мети – зупинки ядерної програми чи зміни політики Тегерана. Іран виживає завдяки торгівлі з не західними партнерами та внутрішній адаптації, хоча ціною є хронічна бідність населення. Подальша ефективність санкцій залежить від здатності Заходу перекрити обхідні шляхи, але без дипломатичного прориву їхній вплив залишатиметься обмеженим.

3. *Довготривалі санкції проти Північної Кореї.* Північна Корея перебуває під санкціями вже понад сім десятиліть, що робить її одним із найбільш ізольованих держав у світі.

Санкції проти Північної Кореї беруть початок із Корейської війни (1950–1953), коли США та їхні союзники ввели торговельні обмеження через агресію КНДР проти Південної Кореї. Проте значне посилення відбулося у 2006 році, коли КНДР провела перше ядерне випробування. Рада Безпеки ООН ухвалила резолюцію 1718, яка заборонила експорт зброї, розкішних товарів і технологій, що могли сприяти ядерній програмі. Подальші випробування ракет і ядерної зброї (у 2009, 2013, 2016, 2017 роках) призвели до розширення санкцій.

У 2017 році резолюція 2397 стала однією з найжорстокіших, обмеживши експорт вугілля, заліза, текстилю та морепродуктів – ключових джерел доходів КНДР. США доповнили це односторонніми санкціями, спрямованими на фінансову ізоляцію режиму Кім Чен Ина [1].

Економіка КНДР є закритою, тому точні дані про її стан обмежені. За оцінками, ВВП країни коливається між \$20 і \$40 млрд, що робить її однією з найбідніших у світі. Обмеження санкціями роблять свою справу і з 2017 року експорт вугілля та текстилю скоротився майже на 90%, що призвело до колосальних втрат. Обмеження на імпорт нафти призвели до хронічного дефіциту палива, що гальмує промисловість і транспорт. Також за даними ООН, 40% населення (приблизно 10 млн осіб) страждає від недоїдання. Санкції погіршили життя населення, але посилили контроль режиму над суспільством. Пропаганда зображує санкції як доказ ворожості Заходу, що зміцнює лояльність до Кім Чен Ина. Проте, незважаючи на колосальні збитки та погіршення рівня життя, санкції не змінили політику КНДР щодо ядерних розробок. У 2024 році КНДР провела чергове випробування

міжконтинентальної балістичної ракети, демонструючи стійкість режиму [3].

Загалом довготривалі санкції проти Північної Кореї досягли часткового успіху в економічній ізоляції, але не зупинили ядерних амбіцій режиму.

Висновок. Санкції як інструмент міжнародної дипломатії залишаються одним із найпоширеніших методів економічного та політичного тиску в сучасному світі, однак їхня ефективність є неоднозначною і залежить від низки чинників. Аналіз санкцій проти Росії, Ірану та Північної Кореї демонструє, що економічний тиск може завдавати значної шкоди економікам цих країн, спричиняючи скорочення ВВП, інфляцію, падіння доходів від експорту та погіршення рівня життя населення.

Проте санкції не завжди досягають своїх стратегічних цілей, таких як зміна політичного курсу чи припинення агресивних дій. Авторитарні режими, такі як у Росії, Ірані та КНДР, виявляють високу стійкість до зовнішнього тиску завдяки жорсткому контролю над суспільством, пропаганді та здатності адаптуватися через альтернативні торговельні зв'язки. Росія переорієнтувала економіку на Китай та Індію, Іран розвинув «економіку опору» з підтримкою не західних партнерів, а Північна Корея покладається на контрабанду та підтримку Китаю. Ці приклади свідчать, що санкції ефективніші проти країн із демократичними системами, де економічні труднощі можуть призвести до зміни влади через тиск громадської думки, ніж проти авторитарних держав, які можуть ігнорувати страждання населення.

Ключовими чинниками успішності санкцій є міжнародна координація, економічна залежність країни-об'єкта від глобальних ринків і здатність запобігати обходу обмежень. Обхід санкцій через посередників, тіньові схеми, криптовалюту та контрабанду значно послаблює їхній ефект.

Отже, санкції є дієвим інструментом для стримування агресії та демонстрації міжнародної позиції, але їхня здатність кардинально змінювати поведінку держав-об'єктів обмежена без поєднання з іншими методами – дипломатичними переговорами чи, в окремих випадках, військовим тиском. У довгостроковій перспективі успіх санкцій залежить від того, наскільки світова спільнота зможе усунути можливості їхнього обходу та врахувати специфіку політичних режимів, проти яких вони спрямовані. Таким чином, санкції залишаються важливим, але не самодостатнім елементом сучасної геополітики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кротовська О. Економіка КНДР переживає свої найгірші часи за останні 20 років. *mind.ua*. 2018. URL: https://mind.ua/news/20186916-ekonomika-kndr-perezhivae-svoyi-najgirshi-chasi-za-ostanni-20-rokiv?utm_source.
2. Недашківський В. Як працює економіка Ірану. *finance.ua*. 2021. URL: https://finance.ua/ua/goodtoknow/ekonomika-iranu?utm_source.

3. Павлиш О. Під крилом Пекіна та Москви. Як КНДР заробляє 'чорну' валюту на ядерні розробки. *Українська правда*. 2024. URL: https://epravda.com.ua/publications/2024/03/30/711650/?utm_source.
4. Чорногор Я., Радь П., Черниш А. Вплив економічних санкцій на економіку російської федерації в умовах її повномасштабної агресії проти України. *Рада зовнішньої політики «Українська Призма»*. 2023. URL: https://analytics.intsecurity.org/wp-content/uploads/2023/08/Ukr_Prism_05_Sanctions-against-Russia.pdf.
5. Caprile A., Delivorias A. EU sanctions on Russia: Update, economic impact and outlook. *European Parliament*. 2023. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/753943/EPRS_BRI\(2023\)753943_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/753943/EPRS_BRI(2023)753943_EN.pdf).
6. Thaver R. L., Ekanayake E. M. The Impact of Apartheid and International Sanctions on South Africa's Import Demand Function: An Empirical Analysis. *The International Journal of Business and Finance Research*. 2010. Vol. 4, no. 4. P. 11–22. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1875055 (date of access: 14.03.2025).
7. Drezner D. W. Sanctions Sometimes Smart: Targeted Sanctions in Theory and Practice. *International Studies Review*. 2011. Vol. 13, no. 1. P. 96–108. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2486.2010.01001.x> (date of access: 14.03.2025).
8. Smart sanctions: targeting economic statecraft. *Choice Reviews Online*. 2002. Vol. 40, no. 02. P. 40–1042–40–1042. URL: <https://doi.org/10.5860/choice.40-1042> (date of access: 14.03.2025).
9. Moiseienko A. Crime and Sanctions: Beyond Sanctions as a Foreign Policy Tool. *German Law Journal*. 2024. P. 1–30. URL: <https://doi.org/10.1017/glj.2023.103> (date of access: 14.03.2025).
10. Pape R. A. Why Economic Sanctions Still Do Not Work. *International Security*. 1998. Vol. 23, no. 1. P. 66–77. URL: <https://doi.org/10.1162/isec.23.1.66> (date of access: 14.03.2025).